

Ljudski tednik

Leto I. šte. 9

Trst 22. marca 1946

Izhaja vsak petek
Uredništvo in uprava
Trst, Via Carducci 6

Cena 5.-lir

Skozi Gortanovo Istro

Usoda Istre je že od nekdaj v vsem enaka naši usodi, slovenskih Primorcev. Z nami je padala iz suženjstva v suženjstvo, skupna nesreča nas je združila po l. 1918., ko so nas prisodili Italiji; vsa dolga leta fašističnega zatiranja smo prestali skupaj, skupaj smo padli pod nemško okupacijo.

Nastajale so brigada za brigado. 8.600 italijanskih vojakov je bilo ujetih. Zaplenili so 2 ladji, 6 tankov, 12 oklopnih avtomobilov, 9 topov, 120 kamionov in mnogo drugega materiala.

Tedaj ni bila v Istri uničena le vsa fašistična vojska, ampak je padel tudi ves oblastveni aparat,

vršila z borbo plebiscit za Jugoslavijo.

V aprilu 1945. je JA prinesla dokončno svobodo v to izmučeno deželo.

Sedaj čaka Istra na besedo sveta, ki mora potrditi odločitev, ki jo je davno že sama izrekla.

V imenu istrskega prebivalstva je Pokrajinski narodno osvobodilni odbor predložil mednarodni komisiji spomenico o etničnem, gospodarskem in geografskem značaju Istre in njene zgodovine. Spomenici so priključili številne originale, ki jasno dokazujejo, da je Istra slovanska zemlja in to od najstarejših časov. Kljub vsem italijanskim naporom, da bi potujčili istrsko prebivalstvo, živijo danes v Istri Hrvati in Slovenci v veliki večini. Spomenica, ki obravnava gospodarske razloge, ugotavlja in poudarja tesne vezi med Istro in Jugoslavijo.

V posebnem poglavju opisuje tudi uspehe ljudske oblasti pri obnovi Istre, od osvoboditve do danes. Med drugim je bila obnovljena vsa železniška mreža ter popravljenih 1530 km poti.

Volitve so pokazale, da predstavlja nova ljudska oblast voljo vsega prebivalstva, kajti udeležila se jih je tudi velika večina Italijanov.

Z ozirom na navedena dejstva spomenica poudarja, da si je istrsko ljudstvo s svojo borbo pridobilo pravico, da samo odloči o svoji usodi!

ki ga je Italija gradila polnih 25 let. Od tedaj se ni več vrnila italijanska oblast.

Vojska pa je naraščala. Že leto dni po splošni vstaji je imela Istra svojo divizijo, ki je osvobodila velike predele. Tako je tudi Istra iz-

Med istrskim ljudstvom

Istra se je prebudila, Istra je vstala. Od Trsta mimo Kopra, Poreča in Rovinja, pa od tam ob Kvarnerski obali preko Raše in Pazina, do Opatije in Reke, vse ceste in poti so polne slavalokov, vse hiše so okrašene z zastavami, na katerih se blesti peterokraka zvezda. In napisi vsepovsod: »Hočemo Tita!«, »Tukaj je Jugoslavija!«, »Samo s Titom!«, »Zahtevamo svoje pravice!«, »Nočemo Rapalla v Istri!«, »Ne maramo Wilsonovih linij!«. Taki in sto drugih napisov je blestelo razmejitveni komisiji pred očmi, ko se je te dni vozila po Gortanovi Istri, da bi videla, kakšno je razpoloženje ljudstva, Hrvatov, Slovencev in Italijanov, da bi vprašala to ljudstvo, kam želi pripadati.

Severno-zapadni del Istre okrog mesteca Buje je največ pretrpel v 25 letih šovinističnega in fašističnega terorja. Ta okraj ima 37.000 prebivalcev, izmed katerih je 8.000 Italijanov. Tu so rimski valpti decimirali ljudi in jih z vsemi nasilnimi sredstvi skušali raznaroditi. Vsi stari ljudje tod govore hrvaško, mladina pa le slabo; šol ni bilo. Kdor se je protivil, kdor se ni maral poitalijančiti, so ga pregnali z rodne grude, uničevali so njihova gospodarstva in prodajali na dražbi njihova posestva raznim italijanskim bankam, ki so potem naseljevala na njih kolone z juga. Danes so vsi ti kraji in vsi ti ljudje kot en mož za Titovo Jugoslavijo, ker so na svoji koži najbolj občutili ostre fašistične kremplje.

Pri vходу v Rovinj je postavljen preko vse ceste močan slavalok. V mestu samem so vstali slavaloki kot gobe po dežju. Hiše so odele v morje zastav, okna se vtaplajo v zelenju. Vseopovsod Titove slike. Za nekim oknom je postavljena velika Titova glava: Zdi se, kot da bi bil on sam za šipami in se nam dobrohotno smehljal, češ:

V Raši in okolici so premogovniki. Tu je bogastvo, tu se dela s polno paro. Ti premogovniki se nahajajo, kakor silicij, ki je južno od Pulja vsi zapadno od Wilsonove črte. Zato bi radi italijanski imperialisti imeli to črto za mejo; radi bi še naprej izkoriščali vsa naravna bogastva Istre, brez ljudstva seveda in celo proti njemu.

Tu je Zminj. Kaj vse je moralo tukajšnje ljudstvo pretrpeti! Čim se prikaže avtomobil na cesti, se ljudje zgrnejo okoli njega. Vsak ima nekaj povedati, vsak bi rad razkril svojo bol, povedal svojo željo in voljo, ki je zapisana po vseh zidovih: »Hočemo Jugoslavijo!« Izmed 11 internirancev se je vrnil iz Italije samo eden zdrav in dva bolna. Sedem jih ni dočakalo svobode. Ljudstvo vam pove, kako je bilo 40 ljudi pregnanih v Jugoslavijo, kako so zminjski kmetje prišli od 1919. do 1943. ob 80% vinogradov in ob 70% svoje živine. Imeli so dve zadruzi; obe sta bili uničeni. Imeli so 150 ha gozda; sedaj je tam goličava. K vsemu temu je treba prišteti še vsa politična preganjanja in takolimenovane kazenske ekspedicije leta 1921., 1922. in skoro vsa nadaljnja leta. Tako so fašisti na Veliki petek leta 1923. počakali ljudi pred cerkvijo in jih pretepali samo zato, ker so peli pri cerkvenih obredih v svojem materinem jeziku.

Prišla je narodna osvobodilna borba. Zminj je doprinesel v tej borbi ogromne žrtve. Nemci so porušili ali požgali 68 hiš in mnogo hlevov. 29 ljudi je padlo pod bombami in 34 so jih Nemci postrelili. Zminj je dal narodni vojski 37 prostovolcev, od katerih jih je 11 dalo življenje zato, da bi bile enkrat za vselej njihove družine in njih domovi rešeni fašističnega nasilja. Vse te žrtve je dal mali Zminj s svojimi 540 prebivalci. In tako vsaka mala istrska vas, vsako mesto. Vseopovsod sledovi opustošenja in žrtve, vseopovsod sledovi težke osvobodilne borbe. Nad temi opustošenji in razvalinami pa vstaja narod. Visoko dviga zastavo s peterokrako zvezdo, da plapolja ponosno v zraku in pričakuje mednarodno komisijo v senci svojih slavalokov, na katere je z okorno, pisanja neveščo in od dela težko roko zapisal svojo voljo: »Hočemo Tita! Hočemo republiko Jugoslavijo!«

Tako je današnja Istra. Ogromne so bile žrtve, ki jih je moralo prenesti istrsko ljudstvo, težka so bila preganjanja dolgih 25 let črnega terorja. Sedaj pa je ljudstvo trdno odločeno, da mora biti vsemu temu konec enkrat za vedno. Istrani verujejo v pravico. Zato sprejemajo mednarodno komisijo kot prijatelje in rešitelje, zato ji postavljajo vsepovsod slavaloke, zato je ljudstvo plesalo kolo po cestah v Pazinu okrog avtomobilov komisije in tujih novinarjev. In take prizore vidimo vse tja do Reke, ki je, vsa zaverovana v obnovitveno delo, za trenutek postala, da izrazi tudi ona dobrodošlico komisiji.

Istra je vsa prerojena. Naglo si celi težke rane, marljivo zbira vse svoje sinove okoli prapora z veliko peterokrako zvezdo, ki je prinesla svobodo in jo bo povedla v boljšo bodočnost.

Demokratična mladina vsega sveta praznuje od 21. do 28. marca svetovni mladinski teden.

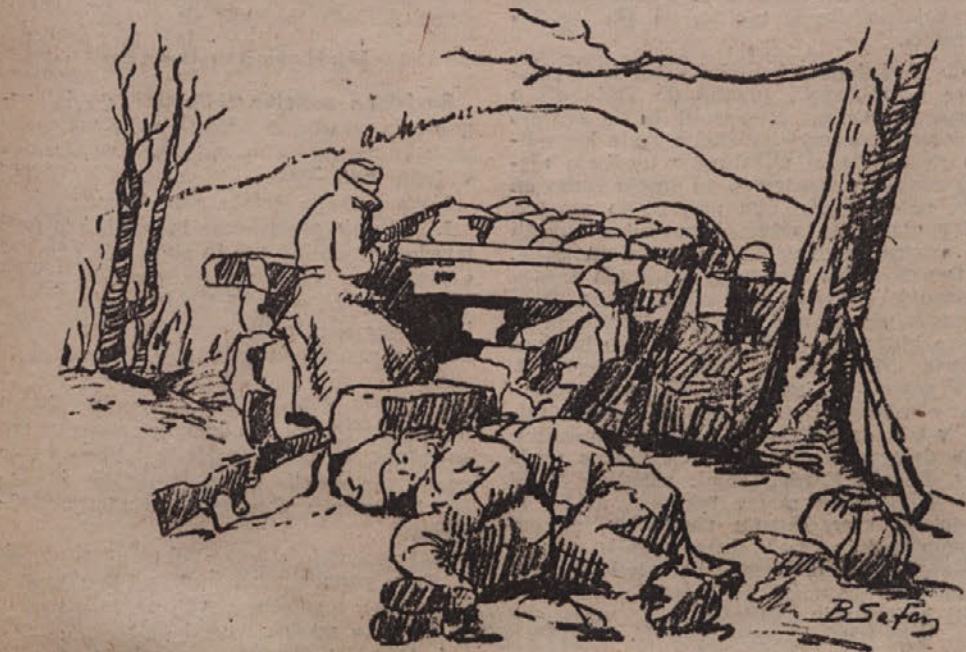
Tudi mladina Julijske Krajine ga bo praznovala v znamenju slovansko-italijanskega bratstva, borbe za demokracijo, za priključitev k F.L.R. Jugoslaviji, za mir in napredek.

24. marec bo posvečen slovansko-italijanskemu bratstvu;

26. marec spominu padlim za svobodo;

27. marec enotnosti in bratstvu demokratične mladine vsega sveta.

Mladina Julijske Krajine je doprinesla velik delež v borbi proti fašizmu. Naj pokaže sedaj vsemu svetu, da je prva tudi v obrambi pridobitev narodno osvobodilnega boja!

Toda skozi vsa ta mračna stoletja smo imeli še nekaj skupnega: borbo za svobodo. Nikoli do sedaj pa nismo nastopili v tako strnjjenih vrstah, kot v partizanskih dneh. Združile so nas gore, reke in doline, ki naj bi nas ločile.

Ob vseh istrskih poteh so grobovi. Tisoči istrskih sinov so padli za Jugoslavijo. Kakor kliče danes vse ljudstvo Istre, tako so klicali prvi borci že tedaj: »Hočemo svobodo, hočemo Jugoslavijo!«

Napore in žrtve, ki jih je Istra doprinesla v tej osvobodilni borbi v številkah:

- 38.754 borcev,
- 5.000 padlih partizanov,
- 5.800 padlih civilistov,
- 21.509 poslanih v taborišča in na prisilno delo,
- 14.867 pahnjenih v ječe,
- 5.565 porušenih stavb.

Istra je dala prve partizane že v letu 1941.; prvi odred pa je nastal v avgustu 1942. To je bil začetek večjih partizanskih akcij, zlasti na cestah v okolici Matulj in Pulja. V decembru 1942. leta so začeli Italijani z ofenzivo, v katero so vrgli 15.000 vojakov. Toda partizanov niso uničili. Kajti z njimi je bilo ljudstvo, ki je pomagalo svojim najboljšim sinovom z vsemi sredstvi. Delavci so sabotirali v rudnikih in tovarnah, mladina je rušila sovražnikove komunikacije. Samo maja 1943. je bilo porušenih več kot 1000 brzojavnih drog.

Število borcev-partizanov je stalno naraščalo. Več kot 1000 se jih je že v prvi polovici l. 1943. pridružilo hrvaškim partizanom onstran stare meje.

Prišel je september 1943. Kakor pri nas, je tudi ljudstvo v Istri vstalo kot en sam mož. Petnajst tisoč borcev je zgrabilo za orožje.

Vprašanje Trsta -- vprašanje miru

Ko je podpredsednik zvezne vlade tovariš Edvard Kardelj govoril v Londonu o naših pravicah za priključitev Trsta k Jugoslaviji, je naglasil, da ne govorimo samo narodnostni in gospodarski razlogi za priključitev Trsta k Jugoslaviji, temveč je še en važen razlog ki ga svetovna javnost nika kor ne sme prezreti. Dejal je:

»Vprašanje Trsta je ohenem tudi vprašanje zagotovitve miru za Jugoslavijo in Srednjo Evropo. Trst je bil za italijanske osvajače vrata na Balkan in Srednjo Evropo. Trst je bil odskočna deska za italijanske fašiste v srednjeevropskih in balkanskih deželah. Noben narod Srednje Evrope in Balkana ne more pristati, da bi se italijanski imperialisti ponovno dala možnost izkoristiti Trst za akcijo proti miru v tem delu Evrope.«

„Jadranski iredentizem“

Stremljenje Italije, da bi si prilastila Trst in Istro, se je pojavilo šele po ustanovitvi Kraljevine Italije v letu 1861. pod imenom »jadranskega iredentizma«. Toda tvorec zednjenice Italije grof Cavour je leta 1860. pisal, da se izogiba vsake izjave, iz katere bi mogli sklepati, da novo italijansko kraljestvo ne stremi le po priključitvi Benečije, ampak tudi po priključitvi Trsta, Istre in Dalmacije. Cavour ve, da so mestna središča nekaterih obalnih mest sicer italijanska, toda da v oklici živi strnjeno slovensko prebivalstvo. Iz te in iz drugih njego. vihi podobnih izjav moremo sklepati, da je Cavour vedel za narodnostno in za ekonomsko stran problema vzhodne obale Jadrana, katero smatra za celoto, da je nasprotnik vsakega poskusa, da bi se v bližnji bodočnosti to ozemlje priključilo Italiji.

Podoben miseljenia kakor grof Cavour so bili v tem času tudi drugi italijanski državniiki kakor na primer ministrski predsednik Lamarmora, ki zagovarja stališče, da je prava meja Italije Soča in to samo v Furlanski nižini, torej ne v svojem severnem delu. Italijanski iredentizem je še vedno bolj ali manj stvar posameznih piscev, zlasti v dobi kolonialne politike italijanske kraljevine po letu 1881. Nasprotnik iredentizma je takratni minister zunanjih zadev Mazzini, ki je že l. 1883. dejal, da so »italijanske zahteve po Trstu v protislovju z narodnostnim načelom in da neizogibno vodijo v vojno«. Dvanajst let pozneje je tudi znani goriški lingvist Grazadio Ascoli, ki vsekakor dobro pozna vprašanje Julijske Krajine, trdil, da morajo Italijani »enkrat za vselej zavreči že samo misel o priključitvi Trsta Italiji«.

Toda ko je poraz pri Adui v Abesiniji za dolgo dobo zavrl kolonialne težnje italijanskega naroda, je iredentizem postal zopet aktualen. Italijanske kolonialne težnje se sedaj usmerijo predvsem na Balkan in iredentistično gibanje v Italiji dobiva odkrito in zavestno imperialistični značaj. Dokazi o etnični strukturi Julijske Krajine nimajo za italijanske imperialiste nobene pomena. Isto velja tudi za ekonomske argumente. Zahteve Italije nimajo več nobenih meja. Ideolog te nove italijanske miselnosti, ki se je razbohotila zlasti pred prvo svetovno vojno, ideolog šovinističnega nacionalizma Ruggero Faurio, piše tedaj povsem odkrito, »da bo Trst vrata, skozi katera bo šla Italija k novim osvajanjem«. (Trieste città italiana potrà essere... la porta per la quale non entreranno nemici, ma dalla quale l'Italia partirà per le future conquiste.)

Angelo Vivante, ki v svoji knjigi »L'Irredentismo adriatico« popolnoma negativno oceni italijanski iredentizem, je bil v tem času popolnoma osamljen.

Pohod italijanskih imperialistov

Uradna Italija je krenila po poti, ki jo je začrtal Faurio, in stopila v prvo svetovno vojno na strani antantnih sil prav zaradi tega, da bi si pridobila baze za nova osvajanja. To se ji je po prvi svetovni vojni tudi posrečilo, ker so s priključitvijo Julijske Krajine, zlasti pa Trsta, dobili v posest odskočno desko za svoje imperialistične pohode proti vzhodu. Prav na tem ozemlju je Italija ves čas po svetovni vojni vzdrževala fašistične sile sosednih dežel, tu je tudi organizirala ustaštvo in ga pripravljala, da bi čim bolj služilo njenim ciljem.

Prav priključitev Trsta in Julijske Krajine k Italiji je pripomogla italijanskemu fašizmu, da je l. 1941. z lahkoto vpadel v Slovenijo, Hrvaško Primorje, Dalmacijo in Črno goro. Te pokrajine je fašistična Italija zasužnjila in na tem ozemlju zagrešila zločine, ki jih ne pomeni zgodovina. Italijanski »življenjski prostor« se je širil preko Istre, Slovenije, Hrvaškega Primorja, Dalmacije in Črne gore ter načrtno uničeval na svojem pohodu naše ljudi, zatiral naš jezik, naše običaje in našo kulturo.

Nič se niso spremenili

Toda kljub temu, da so bili vojaško in politično docela poraženi, pa se italijanski uradni krogi in osvajači niti danes še niso odrekli svojim imperialističnim stremljenjem. Uporabili so in še danes uporabljajo in si izmišljajo najrazličnejša sredstva in razloge, ko govorijo o svoji pravici do teh krajev. Tako ponavljajo obrabljene fraze, da je vprašanje Trsta tesno povezano z vprašanjem vse zapadne civilizacije, ki ima »visoko nalogo in ki ji more Trst v mejah Italije mnogo koristiti«.

Vendar jim je danes težko prikriti, ker je vsakomur dobro znana italijanska fašistična civilizacija, v imenu katere so Italijani od l. 1918. dalje pobili tisoče naših ljudi, žen in otrok, zažigali naše vasi, prosvetne domove in javne ustanove ter uničevali vse, do česar so prišli. Toda nekateri italijanski krogi so celo tako drzni, da s starimi besedami odkrivajo svoje težnje. Tako je list »La voce libera« novembra 1945 odkrito zapisal: »Trst mora postati vrata, ki bi se zapadu odpirala za ekspanzivnost proti vzhodu«, bivši ministrski predsednik Bonomi pa je dejal, da mora biti »vprašanje Trsta in Julijske Krajine prva skrb italijanske vlade« in da »ne sme prezreti strateškega interesa tega vprašanja«. Te izjave se prav nič ne razlikujejo od trditve italijanskega imperialista Faura pred ali Mussolinija in njegove bratovščine po prvi svetovni vojni.

Značilno je, da tudi del svetovnega tiska postavlja vprašanje Trsta na ta način, da ga povsem odkrito pojasnjuje kot vprašanje, ki mora zanimati zapadne sile ne samo iz političnih in gospodarskih razlogov, temveč tudi zaradi vojaških in strateških koristi v odnosu proti sosednim državam. Vprašanje Trsta bi se torej ne smelo rešiti tako, da bi služilo nečemu, kar je pozitivno in ustvarjalno za mir in v duhu načel, za katere se je bila in zmagovalno zaključila pretekla vojna, temveč bi moralo dati možnost za nove napade, da se zagotovi »strateške postojanke imperialistične Italije«.

OD TEDNA DO TEDNA

Prijateljstvo med FLRJ in Poljsko se utrjuje

Med bivanjem maršala Tita v Varšavi sta bili med Poljsko in Jugoslavijo podpisani pogodbi o vzajemnem kulturnem sodelovanju ter o prijateljstvu in medsebojni pomoči.

Ti pogodbi sta naravna posledica velikih izkušenj obeh narodov v pretekli vojni, ki je grozila slovenskim narodom s popolnim uničenjem. Pogodbi utrjuje prijateljske vezi med obema bratskima ljudstvom. Te vezi so se zlasti poglobile med skupno borbo za neodvisnost in demokracijo proti Nemčiji in njenim zaveznikom. Pogodbi sta tudi važen doprinos k utrditvi svetovnega miru.

Uradno poročilo povdarja, da je bila pogodba o prijateljstvu in medsebojni pomoči sklenjena v duhu listine Združenih narodov. Sklenjena je bila za dobo 20 let.

Pogodbo sta podpisala v imenu predsedstva poljske narodne skupščine, predsednik vlade narodne sloge Edvard Osubka-Moravski in v imenu predsedstva narodne skupščine FLRJ jugoslovanski ministrski predsednik in maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito.

Nova Poljska je sprejela maršala Tita kot predstavnika bratekega naroda, ki je doprinesel velik krvni delež v boju proti fašizmu. Vsi poljski listi pišejo o njegovem obisku in poudarjajo skupno usodo Jugoslavije in Poljske in enako ljubezen do svobode, enako partizansko borbo proti skupnemu sovražniku, ki je množično pobijal ljudstvo ob Visli in Savi ter Donavi. »Vse to« — pišejo listi — »je pripomoglo, da je ime maršala Tita postalo na Poljskem priljubljeno, znano in domače. Kakor sta med vojno vezala Poljsko in Jugoslavijo narodna osvobodilna borba in strašen teror okupatorja, tako nas danes v miru veže demokratična ideja, na kateri temeljita naši državi. Veže pa nas še nekaj — borba za pravico do morskega zaledja. Mi, ki smo preživeli zgodovino svobodnega mesta Gdanska, dobro vemo, kaj je Trst za Jugoslavijo. Določitev meje na Jadranu, pomeni za Jugoslavijo isto, kakor za nas Baltiška obala. To ni samo zgodovinska in narodnostna, ampak tudi gospodarska in predvsem politična nujnost. Tu se po vojni ponovno sestajajo naše poti.«

Trst v Jugoslaviji - v službi miru in varnosti

Toda potrebno je, da Trst služi koristim miru in varnosti, da druži, ne pa razdvaja sosedne narode.

Priključitev Trsta in Julijske Krajine k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji ni z ozirom na to le edino jamstvo za svobodni narodni in kulturni razvoj slovenskega kakor italijanskega prebivalstva, temveč je nujno potrebna za ohranitev napadalne politike in ohranitev svetovnega miru. Oni, ki skušajo razvnetati narodnostni šovinizem in ki žele, da bi prišel Trst v sestav Italije, so prav tisti, ki so pripravljali in še danes pripravljajo razširitev »italijanskega imperija« na račun naših narodov in ostalih sosedov. To torej pomeni, da se ves sedanji boj za Trst vodi dejansko med onimi, ki žele ustvariti mir, in onimi, ki jim ta mir ne gre v račun.

Trst kot avtonomno in mednarodno mesto ne pomeni v bistvu ničesar drugega, kakor varianto, le enega izmed načinov, da se uresniči ta imperialistična stremljenja. To je krinka, pod katero se jasno vidi isti cilj: vrata naj bodo odprta za italijanske zahteve, dokler ne bi bila Italija politično in vojaško dovolj močna, da jih nasilno uresniči.

Ce torej današnji uradni krogi Italije govorijo o italijanski pravici do Trsta ali o ogroženosti zapadni civilizaciji in če skušajo prikazati internacionalizacijo Trsta kot edino rešitev, tedaj nadaljujejo tradicijo »jadranskega iredentizma« in imajo samo en cilj, porušiti mir, čim prej bo to mogoče, in preko Trsta začeti z novimi osvajanjem in novim zaslužjevanjem sosednih dežel.

Demokratične sile sveta naj iz teh dejstev potegnijo pravičen zaključek, ki bo služil zavarovanju miru v tem delu Evrope in ki more biti samo eden: Trst ne sme biti več »porta orientale« za italijanske osvajače.

V govoru na konferenci Združenih narodov o ustvaritvi pravičnega in trajnega miru v tem delu Evrope je vodja jugoslovanske delegacije podpredsednik zvezne vlade tov. Edvard Kardelj dejal: »Mislim, da bi bil krivičen in majav tak mir, ki ne bi preprečil včerajšnjemu napadalcu, da ponovno tlači in ograža druge manjše narode. Rešitev takih problemov bo merilo za pravilno uporabo načel, na katerih mora temeljiti bodoči mir.«

Kongres španskih prostovoljcev

V Beogradu se je vršil 18. marca kongres prostovoljcev, ki so se borili v španski osvobodilni vojni v vrstah republikanske vojske. Kongresa so se udeležili poleg prostovoljcev Jugoslavije tudi delegacije iz Poljske, Madžarske, Bolgarije, Čehoslovaške, Albanije, Rumunije in Avstrije.

Zborovanje je odprl generalajtnant Danilo Lekić, ki je orisal junaško borbo španskega naroda in je pozdravil sinove narodov Jugoslavije, ki so se borili v mednarodnih brigadah na strani španskega ljudstva.

Več kot 600 grobov jugoslovanskih borcev pred Madridom in

Po poti maršala Tita

Nova Češkoslovaška

Maršal Tito je bil te dni na obisku v Pragi, da se bolj utrdi prijateljske vezi, ki obstojajo med bratsko Češko in novo Jugoslavijo.

Češka republika je nastala ob razsulu Avstrije; njeno ustanovitev proslavljamo 28. oktobra. Glavni borec za svobodo in prvi predsednik republike je bil veliki filozof in državnik Tomaž G. Masaryk. Pod njegovim spretnim vodstvom je postala mlada republika kmalu žarišče demokracije v tem občutljivem in važnem sektorju. Češke legije, ki so se borile na vseh bojiščih Evrope za svobodo svojega naroda, so bile s tem poplačane.

Nova češka država je bila že od samega početka trn v peti vsem fašistom in reakcijam, zlasti pa nemškemu in italijanskemu fašizmu. Ko je Hitler leta 1938, začel izživati ves kulturni svet, je padla kot prva žrtev njegovega brutalnega imperializma prav češka država, ki se je bohotno razvijala pod spretnim vodstvom Masarykovega naslednika in učenca Edvarda Beneša. Zavezniki so v monakovskem dogovoru žrtvovali češko republiko, da bi rešili svetovni mir. Toda zaman. Ko je Hitler dne 30. septembra 1938, zasedel Češko se s tem ni zadovoljil, ampak je že naslednje leto kljub temu napovedal neizbežno vojno. Toda Čehi niso klonili. Ministrski predsednik Beneš je s svojimi sodelavci nadaljeval borbo z inozemstvom, kjer je ustanovil časno češko vlado. Medtem je Hitler proglasil svoje varuštvo nad Češko in Moravsko ter postavil za svojega namestnika protektorja Neuratha. Tedaj je začelo trpljenje češkoslovaškega naroda. Neurathu je sledil zloglasni krvnik Reinhard Heydrich, ki je vpo-

stavil na Češkem pravcato kraljestvo terorja in nasilja. Preganjanja, masovne eksekucije, deportacije so bile na dnevnem redu.

Češki narod, ki se je proslavil že v dobi Jana Husa kot vzgled za junaško borbo proti tujim zavojevalcem, je bil zopet nasilno podjarmljen in zaslužjen od svojega pohlepnega sosedu Nemca. Koncentracijska taborišča so se napolnila s češkimi rodoljubi. Preko milijon in pol konfinirancev ali 10% celotnega prebivalstva nam dokazuje, kako odporen in neuklonljiv je bil češki narod. Čeprav obkoljen od vseh strani po sovražniku in popolnoma prepuščen samemu sebi, narod ni klonil. Molče, toda zavestno je izpodkopaval ogrodje nemškega industrijskega kolosa in oviral na vse načine nemško vojno produkcijo, tako doma na Češkem kakor v Nemčiji sami. Ko je protektor Heydrich prejel zasluženo kazen in padel kot žrtev atentata, ki so ga organizirali češki rodoljubi, je nacizem še bolj zbesnel nad češkim narodom. Tisoče žrtv, ki so jih Nemci pobrali med nedolžnimi ljudmi, je plačalo s svojim življenjem davke nacističnemu krvoloku. Narod tudi sedaj ni klonil. Borba se je nadaljevala. Češki partizani so se pridružili borcem ostale Evrope v borbi za svobodo. V gozdovih in gorah Jugoslavije so se družili s Titovimi partizani, v Rusiji so se borili pod poveljstvom generala Svobode, doma so nadaljevali z vsemi mogočimi sabotažnimi podvigi.

Ko se je slavna Rdeča armada preko Poljske približala Češkoslovaški, je tudi češki narod vstal in z orožjem v roki s lastnimi močmi pregnal nasilnega okupatorja, ki je celih sedem let pustošil deželo, iz svoje zlate Prage.

S pomočjo Rdeče armade je bilo kmalu vse češko ozemlje osvobodeno. Češki narod je pod spretnim vodstvom svojega predsednika Beneša vstal k novemu življenju. Ni lahka njihova naloga. Sovražnik je v sedmih letih brezobzirnega izkoriščanja in brutalnega zatiranja deželo popolnoma opustošil. Toda češki narod ima moč za obnovo s tisto energijo, ki je lastna le mladim narodom, ki verujejo v svojo bodočnost.

„Guverner“ K. Frank pred praškim sodiščem

Na obletnico nemške okupacije Češkoslovaške so pripeljali pred ljudsko sodišče K. Franka, bivšega nacističnega guvernerja v Češki in Moravski. Frank je obtožen zaradi sodelovanja pri pripravi okupacije Češkoslovaške, zaradi zločina ravnanja proti ljudstvu, upepelitve vasi Lidice in Leski, zaradi pošiljanja ljudi v koncentracijska taborišča, pobijanja Židov, ropanja državne in zasebne imovine ter Narodne banke.

Številke o prebivalstvu Istre

Kaj nam povejo številke o narodnostnem sestavu Istre? To, da je Istra kompaktno naseljena s slovanskim prebivalstvom. Italijanski element je zbran v nekaterih mestih zapadne Istre, v jezikovnih otokih brez etnične kontinuitete.

To je odkrila kot prva avstrijska statistika prebivalstva iz leta 1846. Tedaj je imela Istra 228.085 prebivalcev. Hrvatov je bilo 134.445 (59%) Slovencev 31.995 (14%) in 60.000 Italijanov (26,3%). Leta 1846, je torej živelo v Istri v odstotkih 73% Slovanov in 26,3% Italijanov.

Poznejše statistike, ki so bile sestavljene pod tujo oblastjo (avstrijska z l. 1910 in italijanske) niso več pokazale tega razmerja. Borba slovanskega prebivalstva Istre je zavzela tedaj že take oblike, da je bilo treba razločiti resnično stanje z napačnimi podatki v škodo Slovanov. Avstrijski popis so vodili italijanski uradniki, ki so pridno izkoristili deistvo, da se pri štetju ni upoštevala narodnost, temveč običajni jezik prebivalstva. Hrvatsko in slovensko ljudstvo je že tedaj poznalo italijanski jezik, ki je bil do konca 19. stoletja trgovski in pomorski jezik v skoro vseh deželah ob Sredozemskem morju, in se ga je posluževalo v poslovnem življenju, posebno pa v mestih in ob obali.

Vzlic temu je to štetje pokazalo na 391.470 prebivalcev Istre 192.839 Hrvatov in Slovencev (52,2%) in 145.803 Italijanov (39,3%).

Popisi, ki jih je izvedla Italija po okupaciji Julijske krajine so popolna falfifikacija etničnega stanja. Celo sedanja italijanska vlada jih ne smatra za resnične.

Po osvoboditvi je bil izvršen nov popis v oktobru 1945. V njem je bil upoštevan materinski jezik in svobodna volja poedinca, da se izjavi za Slovence, Hrvata ali Italijana. Zaradi tega je bilo možno ugotoviti resnično stanje.

Po tem štetju ima Istra 337.408 prebivalcev. Slovanov je 234.166 (69,4%), Italijanov pa 92.788 (27,5%). Te številke dokazujejo pravilnost številčnega razmerja med Slovani in Italijani v Istri, kakor ga je pokazala statistika leta 1846, torej pred sto leti.

Vzlic ekonomskemu pritisku kateremu je bilo izpostavljeno istrsko ljudstvo še preden je te kraje zasedla Italija in poznejšemu načrtnemu raznarodovanju, je hrvatsko in slovensko prebivalstvo Istre ohranilo skozi stoletja svoj jezik in narodno zavest. To nam povejo številke. So včasih na neki politični dogodki v zadnjem razdobju naše zgodovine.

Vas Beram - Gortanov rojstni kraj

V Pazinu živi Vjekoslav Ladavac, tovariš in sobojevnik Vladimirja Gortana. Ladavac so aretirali istočasno z Gortanom, v istem procesu je bil obsojen na 30 let ječe, ter še na 10 let nadzorstva, t. j. nadzorstva fašistične policije. Tedaj je bil Ladavac 17 let star. To pomeni, da so fašisti tedaj odločili, da bodo mučili tega istrskega borca še 40 let, t. j. do starosti in smrti. Profafasist Ladavac je vzdržal 10 let ječe, od tega 2 leti v samici, potem so ga pogojno izpustili iz zapor. Leta 1940, pa je bil zopet prijet in interniran. Ostal je živ, k čemur sta mnogo pripomogla njegova krepka narava in mladost. Tako je preživel fašizem, pa tudi Emanuelovo cesarstvo. Uspelo mu je tudi še, da je postal zaslužen borec-partizan. Sedaj pa je predsednik Okrajnega Narodnega odbora za Pazin.

Demonstracija

Tovariš Ladavac nam je izpovedal potek Gortanovega mučenja.

Ko so fašisti 1929 leta napravili »volitev«, so si izmislili zelo preprost terorističen način »volitev«. Izdelali so tablice s »si« (to pomeni zadovoljen s fašistično oblastjo) in »no« (nezadovoljen). S silo so gnali ljudstvo na glasovanje, dobro vedo, da si nihče ne bo upal glasovati z »no«. Tistim, ki ne bodo glasovali, so pretili z zaporom. Za volilce z »no« pa so se fašisti pobirali, da jih oskrbe s kroglo ali pa vsaj s »tolkači«, kot ljudstvo imenuje te posebne policijske fašistične pendreke, ki so jih mnogi Hrvati in antifasisti poskusili na svojih plečih.

Nekaj omladincev iz vasi Berma, med njimi Gortan, Ladavac in Viktor Bačac, so se odločili, da bodo z demonstracijo ovirali »glasovanje«, oziroma odhod ljudstva na »volišče«. Razdelili so se, trojica na cesto Pazin-Trviž, Gortan v Pazin, z njim še drug opazovalec. Odločili so se, da bodo streljali v zrak ko bodo šli ljudje proti »volišču«. Ljudstvo bo imelo razlog, da ni šlo volit, ker je streljalo in se je iz strahu razbežalo. Tako se je tudi zgodilo. »Volitev« se niso mogle v redu vršiti. Fašisti so besneli. Vršile so se aretacije, toda demonstrantov niso takoj prišli. Gortan je hotel pobegniti v Jugoslavijo, toda fašisti so poslali na mejo stražnike iz Pazina, ki so ga osebno poznali. Tako so ga aretirali v vlak in odpeljali v zapore v Pulj.

V Bermu

Vas Beram leži nekaj kilometrov od Pazina, na bregu, ne daleč od glavne ceste, skupina hiš s cerkvico — to je Beram. Zem-

lja je rodovitna, kraj vinoroden in negovan. Vas se je povzpela zaradi bogatega vinskega pridelka.

Beram ima 47 števk s približno 200 prebivalci. Pred vojno 1914, sta bili tu mladinsko društvo »Istarska Zora« in »Narodna glasba« ter tamburaško društvo in 2 zadrugi.

Solo so zgradili 1895. leta. Od tedaj do 1919, je bila hrvaška, od 1919. do 1943, pa italijanska, čeprav je vas 100% hrvaška in ni bilo v njej nikoli niti enega Italijana — razen učitelja. Poslednja hrvaška učitelja sta bila Josip Grašić in Zlatič, ki so ju pregnali in zaprli.

Sredi vasi je majhna hiša. Je to zelo revna hišica siromašnega, kmeta Frana Gortana, Vladimirjevega očeta. Na hišnih vratih je napisana tablica z napisom: »Tu se je rodil Vladimir Gortan, prvi narodni mučenik Istre«. Na njej so nalepljene parele in slike maršala Tita.

Gortanova rojstna hiša je pusta. Pred tremi leti je umrla Gortanova mati, oče je umrl že prej. Toda hišica, v kateri nihče ne prebiva, je znana širom Istre. Na tisoče ljudi jo je prišlo pogledat. Minule jeseni se je zgrnilo tja istrsko ljudstvo, da se pokloni velikemu padlemu borcu-mučniku.

Gortan je bil prvi človek, ki so ga fašisti ustrelili (17. 10. 1929.), po predpisih svojih zločinskih zakonov in po

Guy de Maupassant, ki je živel v drugi polovici minulega stoletja, spada med najbolj priljubljene francoske pripovednike naturalistične smeri. V Sovjetski zvezi ga čislajo tako visoko, da so natisnili nad tri milijone njegovih novel in črtic. Moskovska državna založba Gosizdat je izdala Maupassantova zbrana dela v 13 zvezkih. Ta izdaja je popolnejša od francoske, katero je oskrbelo znano založništvo Ollendorf & Conrad. Pričujejoča črtica obravnava dogodek iz nemško-pruske vojne l. 1870.

Bilo je za časa vojne l. 1870. Prusi so zavzeli vse ozemlje, ki ga je branil general Ferderleb s svojo vojsko. Njihov glavni stan se je ustanovil na domačiji kmeta Pierra Millona, ki je prišlece dobro sprejel ter jim postregel dostojno kolikor je bilo v njegovi moči.

Nemška predstraža je imela že nad mesec dni svojo opazovalnico v vasi. Francozi so bili oddaljeni kakšnih deset milj odon-dot in se niso nikamor premaknili. Kljub temu pa je skoro vsako noč zmanjkala kakšna straža. Nobena izvidnica, najsi je štela dva ali tri moše, ki je odšla na patroliranje se ni vrnila. Redno se je dogajalo, da so našli vojake mrtve na polju, na dvorišču ali v jarku. Tudi konji izvidnikov so bili pobiti. Ležali so ob cesti s preparami trebuhom.

Bila je podoba, da izvršuje vse te uboje ena in ista oseba, vendar niso mogli izslediti krivca.

Zaradi tega so uvedli kazni. Kmete so streljali na najmanjšo ovadbo. Žene so zapirali. Z ustrahovanjem so skušali doznati kakšne stvari celo iz otroških ust — seveda zaman. Kljub vsemu niso mogli priti stvari do dna.

To je trajalo vse do tlej, dokler niso nekega jutra odkrili dedca Millona v hlevu z rano na licu.

Tri milje od Millonove domačije sta ležala dva mrtva vojaka z razparanimi trebuhoma. Eden izmed njiju je še stiskal v rokah orožje, kar je pričalo, da se je boril.

Po tem odkritju se je na Millonovem dvorišču sestalo vojaško sodišče. Ranjenega starca so pripeljali pred sodnike.

Millonu je bilo nekaj nad šestdeset let. Bil je majhne rasti, čokat, suh, nekoliko zgrbljen, z dolgimi rokami, podobnimi lov-kam morskega pajka. Skozi redke lase se mu je svetila koža na lobanji. Pod temno, nagubano kožo na vratu pa so izstopale debele žile, segajoče pod čeljusti, kjer so končavale v jamicah. Millon je veljal v svojem okolišu za skopuha in moža, s katerim ni lahko česenj zobati.

Posadili so ga med štiri vojake pred kuhinjsko mizo, ki so jo bili prinesli iz hiše. Okoli mize je posedlo pet oficirjev in polkovnik, predsednik sodišča, je povzel v francoščini:

»Dedec Millon, odkar smo pri vas, vam nimamo kaj očitati. Bili ste z nami vlnjuni, postrežljivi, izkazovali ste nam razne pozornosti. Danes visi nad vašo glavo strašna obtožba. Stvar se mora pojasniti. Kje ste dobili rano na licu?»

Millon je molčal kakor mrtev.

Polkovnik je zopet spregovoril:

»Dedec Millon, molk vas obtožuje. A jaz hočem, da govorite! Saj me razumete — mar ne? Povejte mi, kdo je umoril vojaka, ki su ju našli danes zarana pri Calverju?»

Na to vprašanje je starec odgovoril brez pomiselnja in odlašanja:

»Jaze.»

Polkovnika je pojasnilo tako iznenadilo, da je za trenutek pomolčal. Zazri se je za nezaj hipov v starca. Millon je stal pred njim docela ravnodušen, z izrazom pobitega kmeta in s povešenimi očmi — tako, kakor je delal vedno, kadar se je razgovarjal z domačim župnikom. Samo nekakšno pohrkavanje od časa do časa je pričalo, da ga buri neki notranji nemir. Ta nemir je skušal odpraviti s tem, da je požiral slino.

Domača družina — starčev sin Jean, snaha in dvoje vaukov — je stala kakšnih deset korakov vstran. Bili so prestrašeni in poraženi.

Polkovnik je nadaljeval:

»Ali mogoče veste, kdo je pobil vse te naše izvidnike, ki jih že mesec dni odkrivamo mrtve po njivah in poljih?»

Millon je odgovoril ravnodušno, kakor prej:

»Jaz sem jih.»

»Kaj — vse ste pobili vi?»

»Jaz, da jaz sem jih pobil — nihče drugi!»

»Vi ste jih — pravite?»

»Jaz, pravim.»

Potem pripovedujte, kako je bilo... Millon se je nekoliko vznemiril. Očividno se je v njem rodila potreba, da se izpove do kraja. Začel je:

Guy de Maupassant:

Dedec Millon

»Ne vem, koliko jih je bilo... A prišlo je tako, da sem jih moral pobiti.»

Polkovnik ga je prestregel:

»Opozarjam vas, da boste morali svoje zločine priznati v celoti in podrobnosti, zato je bolje, če že sedaj v začetku ne prikrivate ničesar, ampak govorite čisto resnico. Torej — kako se je začelo?»

Starec se je zaskrbljeno ozrl po članih svoje rodbine. Ko je videl, da so vse oči uprte vanj, je še trenutek okleval, nato pa se je odločil in spregovoril:

»Nekega dne, okrog desetih zvečer — mislim, da je bilo to drugi dan po vašem prihodu k nam — sem se vračal domov. Vi in vaši vojaki ste mi vzeli za več nego dvajset tolarjev pijače, pa še kravo in dve ovci povrhu. Takoj mi je šinilo skozi mozgane: Tudi če mi vzamejo dvakrat toliko — izplačal jim bom! Težilo pa me je še marsikaj drugega. Tedajci sem opazil pruskega konjenika, ki je kadil pipo tik za mojo kaščo. Približal sem se mu od strani, da me ni slišal ne opazil in sem mu prerezal vrat z enim mahom, kakor se pokosi klas na njivi. Če vas zanima ga lahko poiščete na dnu kala. Spravil sem ga v vrečo za oglje, katero sem obtežil s kamnom, in ga vrgel v vodo, da se je pogreznil na dno. Povem lahko še to, da sem delal zelo smotreno. Vse njegove reči, od čevljev do čepice, sem zbral ter jih skril v peč za sadro v gozdčiču za dvoriščem.»

Starec je obmolnil, oficirji so se spogledali, zasliševanje se je nadaljevalo. Izkazalo se je, da je starec potem, ko je izvršil ta uboj, živel samo z mislijo, kako bi pobil čimveč Prusov, katere je strašno mrzil. Imel je svojo idejo, kakor je rekel. In počakal je nekaj dni.

Vojaki so mu dovolili, da se je prosto kretal. Smel je odhajati z doma in se vračati domov poljubno — ker se je napram zmagovalcem kazal pohlevnega, ponižnega in ustrežljivega. Toda vsak večer je videl, kako odhaja straža in glasniki na pot.

Neko noč jim je sledil da bi videl, kam gre patrolja. Takrat je slišal ime kraja, kamor so bili namenjeni. V pomenkih z vojakmi se je naučil ravno dovolj besed, kolikor jih je potreboval za razumevanje položaja.

Odšel je z dvorišča, se napotil v gozd in se ustavil pri peči sa sadro. Tam se je oblekel v uniformo ubitega Prusa. Tako preoblečen je koračil po polju, lazil po jarkih in okopih ter se skrival, ustavljal se ob slehernem pregibu in šumu, nemiren kakor tat, ki se je namenil na krajo.

Ko se mu je zdelo, da je napočil ugoden trenutek, je odrinil proti cesti, se skril za

grmčje in čakal na preži. Okrog polnoči se je na cesti oglasil topot konjskih kopit. Starec je prislonil uho k zemlji, da bi razločil, če se bliža samo en jezdec ali če jih je več. Nato se je pripravil za napad.

Jezdec se je bližal v diru, kajti nosil je brzojavke. Oprezoval je na vse strani. Ko se je približal na deset korakov, je Millon začel vpiti: Hilfe, Hilfe — na pomoč! Jezdec je ustavil konja v domnevi, da ima pred seboj Nemca, ki ga je nekdo podrl na tla. Morda je celo menil, da je klicar ranjen, pa se mu je približal. V trenutku, ko se je nagnil nad Millona, ga je dolga, ostra sablja vsekala in mu razparala trebuh. Izdihnil je po kratkem boju — nekoliko vzdihljajev — in že je bilo po njem...

Vzradoščen nad uspehom svoje ukane je Millon vstal in žrtvi odsekal glavo. Nato je vse skupaj zavlekel v jarek in vrgel vanj truplo.

Konj je mirno čakal svojega gospodarja. Dedec Millon se je vzpel v sedlo in zdiral čez travnike.

Uro pozneje je opazil še dva vojaka, ki sta se družno vračala v tabor. Približal se jima je s klicem: Hilfe — na pomoč! Prusa, videvša nemško uniformo, nista slutila, kaj se pripravlja. Millon je podrl enega s sabljo, da je obležal pri prči mrtve, drugega je ustrelil s samokresom. Nato je zaklal nemška konja, odšel nazaj k peči za sadro, skril svojega konja v podzemlje, spravil nemško uniformo in vrgel nase kmetiške cape. Odšel je domov, legel k počitku in spal do jutra.

Štiri dni ni stopil iz hiše. Čakal je, da so zaključili preiskavo. Šele petega dne je odrinil z doma in tedaj je zopet ubil dva Prusa z enako ukano kakor svoje dotedanje žrtve. Noč za nočjo je zapuščal hišo, ubijal Pruse zdaj tu, zdaj tam, se podil s konjem po njivah in travnikih in taval v mesečini kakor izgubljen vojak in rabelj Prusov. Vsako pot, ko je opraviil krvavo delo, je pustil vojake ležati na cesti, potem je odšel k peči za sadro, kjer je imel skrit vališče za konja in prusko uniformo.

Vsak dan opoldne je prinesel konju ovsu in vodo. Žival je krmil dobro, kar je bilo spričo naporne ježe tudi potrebno. Na zunanaj pa je Millon napravil vtis mirnega človeka, ki ga ne teži nobena skrb.

Nu, prišla je noč, ko so se mu načrti zmešali. Eden izmed napadenih je bil čuječ v oprezni obrambi, pa je vsekval starca s sabljo po licu.

Kljub temu je Millon oba Prusa ubil, skril konja in ssekal nemško uniformo ter se preoblekel v svoje kmetiške cunje. Na

povratku pa ga je obšla slabost in ni mogel priti do domače hiše. Privlekel se je komaj do hleva, kjer je obležal krvav na slami...

Ko je vse to izpovedal, je dvignil dotlej povešeno glavo in se

France Vodnik:

Primorska in slovensko slovstvo

II.

Proti koncu preteklega stoletja je dorastel nov red, ki je izšel iz prilik, v katerih je bil narod že prebujen, potem ko je dobil za ceno trdih bojev nekaj najosnovnejših demokratičnih pravic.

V beletristiki je nastopila Marica Bartel-Nadlišek iz Stivana na Goriškem. Pisala je povesti in romane z tržaškega velicomestnega okolja in iz učiteljskega življenja. Medtem ko se je ta pisateljica že približala realizmu, je hodila po potih starejših romantičnih pripovednic Lea Faturjeva iz Zagorja na Pivki. Med drugimi je napisala tudi povest iz uskoško-beneških bojev z naslovom »Za Adrijom«. V začetku tega stoletja se je začel javljati tudi dr. Ivo Sorli. Doma je iz Podrobov pri Tolminu. Z njim se je pričelo tako imenovano »tolminstvo« v naši literaturi, ki je dobilo pozneje tako izrazit poudarek v delih Ivana Preglja. Sorli je kot pisatelj nastopil skupno z našo moderno, v umetniškem ustvarjanju pa je bolj podoben našim romantičnim naturalistom, zajemajočim motive predvsem iz meščanskega življenja. Poleg novel in romanov (Človek in pol, Pot za razpotjem) je napisal tudi nekaj iger (Blodnji ognji).

S Krasa je bil doma tudi eden izmed najvidnejših pesnikov naše moderne, Dragotin Kette. Rodil se je na Premu na Notranjskem, kjer je bil njegov oče učitelj. Pozneje je živel v Ljubljani, Novem mestu in Trstu, kjer si je nakopal bolezen — je-tiko — za katero je kmalu tudi umrl, star šele tri in dvajset let. Kljub temu pa je bilo njegovo mlado življenje za naše poezije velikega pomena; v nji predstavlja Kette pesnika čustvene in miselne globine ter oblikovne dovršenosti. Med najlepše njegove stvaritve se po navadi prištevajo cikli Na molu San Carlo, Adrijana in Moj Bog. Njegove poezije je prvič po njegovi smrti izdal pesnik Anton Askerc, izšlo pa je že tudi Kettejevo Zbrano delo, ki ga je uredil prof. France Koblar.

Po zunanji usodi je podoben Ketteju tudi Fran Valenčič iz Ilirske Bistrice, ki je padel med prejšnjo vojno na kraški fronti, še preden je mogel dozoreti kot pesnik. Kakor mnogo drugih, se tudi njega spominja Ivan Cankar v svoji zbirki Podobe iz sanj. Njegov ožji rojak iz Trnovega pri Ilirski Bistrici je bil dr. Ivan Lah. Pisal je zgodovinske in sodobne povesti, novele in ertice, v katerih najrajši opisuje Dolenjsko. Tako je v Upornikih popisal boj dolenjskih kmetov proti zemljiški gospodi, v dvodelnem zgodovinskem romanu Brambovec pa je naslikal dobe francoske okupacije. Razen teh in drugih povesti in pesmi je napisal dr. Ivan Lah tudi mnogo literarnih in kulturno-zgodovinskih člankov in poročil iz slovenske, češke in ruske literature. Priredil je tudi Česko anatologijo iz Ilirske Bistrice je bil doma tudi duhovnik Janez Bile, ki je prevedel v slovensčino Mažuraničev ep Smrt Smail-age Cengića.

Posebno močan dotok iz Goriške pa je čutil v našem slovstvu v zadnjih desetletjih. Izmed sodobnih pesnikov Goričanov je treba omeniti predvsem Alojzija Gradnika iz Medane v Goriških Brdih. Poleg Zupančiča predstavlja najmočnejšega pesnika njegove generacije. V svojih pesmih večkrat povečuje svoj rodni kraj Brda in goriške dežele. Zato je zaslovel kot pesnik Primorja, podobno kot Igo Gruden, čigar »Primorske pesmi« že z naslovom razodevajo pesnikovo rodno pokrajino. Vendar pa se je Igo Gruden še močneje uveljavil z zbirkami »Dvanajsta ura« in »V prenoštvu«, v kateri opeva poleg ljubezni tudi aktualne sodobne motive. Zadnja izmed imenovanih zbirk je skoraj v celoti posvečena trpljenju slovenskega človeka v dobi vojne in okupacije.

Vidno mesto med pisatelji te pokrajine zavzema tudi dr. Alojzij Kraigher, pripovednik in dramatik, ki se je rodil v Postojni. Glavno njegovo delo je »Kontrolor Skrohar«, v katerem prikazuje narodnostne borbe Slovencev z Nemci v Slovenskih Goričah. Njegovo dramo »Skoljko« je zelo hvalil Ivan Cankar, kateremu v spomin je napisal Kraigher dramski ciklus Umetnikova trilogija. Poleg romana »Mlada ljubezen« in drame »Na fronti sestre Zive« je napisal še več ertic in dramskih prizorov.

Najpomembnejši primorski pisatelj novejših dob pa je Ivan Pregelj. Rodil se je l. 1883 pri Sv. Luciji na Mostu ob Soči in je napisal nad trideset knjig. Njegovi spisi

so večinoma zgodovinske vsebine, vendar pa sega pisatelj po sodobnih motivih. Njegove Izbrane spise je izdala še pred vojno Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Poleg romana »Stefana Golja in njegovi« »Bogovec Jernej« »Plebanus Joanes«, »Tolminci«, »Peter Pavel Glavar«, »Magister Anton«, »Božji mejniki« je treba omeniti več dram, tako svetopisemskega »Azazela«, dijaško dramo iz baročne Ljubljane z naslovom »Ave, sancta Catharina« ali »Ljubljanski študentje«. Razen tega je Pregelj znan po svojih esejih, v katerih je spregovoril o Zupančiču, Cankarju, Finžgarju, Medvedu, Askercu in drugih pomembnejših slovenskih pesnikih in pisateljih.

Iz pokrajine, kjer se nekako stikajo Goriška, Gorenjska in Notranjska, je doma France Bevk, po Ivanu Cankarju najplodovitejši pisatelj. Njegov rojstni kraj je Zakejca pri Cerknem onstran Blegoša. Pomemben je kot pisec sodobnih, kmetijskih in meščanskih povesti, pa tudi takih z zgodovinskimi motivi. Prikazuje večinoma gorski svet okoli Cerknega. Razen povesti pa je napisal tudi lepo število pesmi in nekaj dram. Bevk je tudi sicer vidna osebnost v našem narodnem življenju, saj je predsednik PNOO za Primorsko.

Bevkov rojak je bil tudi Franc Svetličič z Spodnje Idrije, sodelavec Bleiweisovih Novic in Janežičevega Slovenskega Glasnika; pel je v Prešernovi dikelji pesmi z življenjsko-filozofsko in narodno-zgodovinsko vsebino. V Dolenjih Lemeh pri Črnuem vrhu nad Idrijo je bil nadalje rojen Matevž Cigale; znan je kot urednik slovenskega dela avstrijskega državnega zakonika, pri katerem je sodeloval tudi Fran Levstik. Zlasti pa je pomembno njegovo delo — prireditelj Wolfvega nemško-slovenskega slovarja, ki ga je bil začel sestavljati že Valentin Vodnik. Bil je velika avtoriteta v jezikovnih vprašanjih in je določal jezik v slovenskih šolskih knjigah. K tej skupini je treba prišteti še ustanovitelja »Doma in sveta«, Frančiška Lampeta, ki je bil doma iz Zadloga pri Črnuem vrhu nad Idrijo. Kakor vidimo, je ta kot dal naši književnosti lepo število pomembnih pisateljev.

K sedaj živeči generaciji spada nadalje Josip Pahor iz Sežane na Krasu. Poleg romana Medvladje, kjer je bil upodobil vojno in poveljno dobo na Primorskem, zlasti v Gorici in Trstu, je znan tudi po svojem obširnem romantično-zgodovinskem romanu »Serenissima« ter po romanu iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem z naslovom »Matija Gorjan«. Jože Pahor pa je razen kot pripovednik nastopal tudi kot publicist ter kot urednik raznih listov, ki so po prejšnji vojni izhajali v Trstu (Njiva, Učiteljski tovariš). Napisal je tudi dramo »Vintarjari« z aktualnim problemom.

Plodovit in nadarjen pisatelj je tudi Josip Ribičič, avtor »Kokošjega reda«, »Polje hišice«, »Nane, male opice« in drugih mladinskih spisov. Po zanimanju za otroški svet se mu približuje tudi Tržčan Karel Strok, čigar »Kapelica« se uvršča med naše najpse mladinske pesniške zbirke. Avtor je med vojno postal žrtev nacističnega terorja. Tudi njegov brat Albert Strok je znan kot mladinski pesnik. K tej generaciji spada še Andrej Čebokli, doma

iz Kreda na Goriškem. Bil je eden izmed prvih in najznačilnejših slovenskih ekspresionistov, ki so nastopali po prejšnji svetovni vojni. V svojih erticah, ki so po večini zajete iz vojaškega življenja in okolja, je skušal dati izraza svojim sanjam o novem človeštvu, ki bo živel po evangeliju in njegovih resnicah. Umrl je mlad, preden je kot pisatelj dozorel. Vidna osebnost med pisatelji Goričani je tudi pokojni dr. Alojzij Res, publicist in literarni ter umetniški zgodovinar.

Med pisatelji sedanjega rodu je znan tudi dr. Andrej Budal, doma iz St. Andreža pri Gorici. Razen kot avtor raznih povesti in kot prevajalec si je pridobil sloves tudi kot pesnik, posebno pa kot pisec raznih literarnih poročil in razprav. Predvsem kot publicist je znan nadalje Rudolf Golouh iz Kopra. Bil je večkratni urednik in sodelavec pri slovenskih ter italijanskih delavskih glasilih. Njegovo leposlovno delo obsega poleg prevodov Zupančičevih in Cankarjevih del v italijanščino izvirno dramo z naslovom »Krizas«.

Naposled moramo omeniti še vrste predstavnikov najmlajšega rodu. Najpomembnejši med njimi je »pesnik Krasa«, Srečko Kosovel, doma iz Sežane pri Tomaju. Umrl je pred dvajsetimi leti, star šele dva in dvajset let. Zapustil pa nam je zbirko pesmi, ki predstavljajo najlepše, kar je ustvaril v slovenski poeziji rod po prejšnji svetovni vojni. Motivi njegove poezije so religiozni in socialni, razen tega pa je zapel svojo pesem tudi rodnemu Krasu. Ena izmed najznačilnejših pesmi v tem pravcu ima naslov »Bori«. Bori, bori, temni bori — kakor stražniki pod goro — preko kamnite gornje — težko, trudno šepetajo: tako je videl svojo kraško pokrajino njen poet.

K tej generaciji spada nadalje dr. Bogomir Magajna, doma iz Vrem na Vipavskem. Doslej je napisal okrog deset knjig, izmed katerih so znane zlasti Primorske novele, Bratje in sestre, roman Gornje mesto. Zanimovani in nekatere mladinske povesti. V svojih novelah posebno rad opisuje svet nesrečnežev in manjvrednih ljudi. Pa tudi naše narodno trpljenje je našlo izraza v njih (n. pr. v noveli »Regina Coeli«). Med vidnimi pisatelji tega rodu je nadalje dr. Vladimir Bartol, sin pisateljice Marice Nadliške. Uveljavil se je posebno s svojo zbirko novel z naslovom »Al Araf« ter z romanom »Alamut«. Sedaj je urednik »Gledališkega lista« v Ljubljani.

Poleg teh pa so se uveljavili tudi pesnik in kritikar Karlo Kocjančič, pripovednik Ciril Kosmač, pesnik Stanko Vuk (žrtev fašističnega terorja) in drugi. Posebno mesto med njimi zavzema Matej Bor (Jože Pavšič), doma iz Grgarja pri Gorici, ki se je proslavil kot pesnik osvobodilne borbe. Izdal je zbirko pesmi »Previharimo viharje«, ki so s svojo udarnostjo navduševale slovenske partizane, ter več iger, med katerimi sta znani zlasti »Težka ura« in »Razirganci«.

Ze ta pregled, ki pa še ni popoln, priča, kako bogato se je udeleževala slovenskega literarnega življenja naša Primorska, to je Goriška, Kras s Trstom in Istro, prav tako pa tudi Beneska Slovenija. In ta imena predstavljajo samo leposlovce! Negledna je vrsta tistih, ki so sodelovali bodisi s peresom na ostalih književnih področjih, v znanosti, jezikoslovju, zgodovini itd., bodisi drugače kot umetniki, slikarji, glasbeniki, igralci, ali pa kot politiki, narodni buditelji in voditelji ter javni in kulturni delavci sploh.

G L E D A L I Š C E

Proslava petindvajsetletnice gledališkega delovanja Justa Košute

G O S P O D A R S T V O

Živinorejske zadruge

Ena najvažnejših panog našega kmetijstva je živinoreja. Z živinorejo je povezano obdelovanje in gnojenje njiv ter travnikov kakor tudi prehrana našega kmetijskega prebivalstva. Kmet uporablja živino za vprego pri prevozu in oranju, služi mu pri gnojenju, daje mu mleko, maslo, sir, mast, meso, kože itd. Brez živine si kmeta sploh ne moremo predstavljati, kajti ona je tako važen činitelj pri kmetijskem gospodarstvu, da bi brez nje obstoj ne bil mogoč.

Kljub vsemu živinoreja pri nas ni bila dobičkonosna sama po sebi. Bila je le nujna potreba za vsakega kmeta v povezanosti kmetijskega gospodarstva. Vzroki za to so bili različni. Predvsem nismo pri nas imeli izbrane živine, ki bi odgovarjala našim razmeram, v kolikor je pa bila, ni doprinesla kolikor bi morala, ker ni bila dovolj hranjena niti dovolj negovana, posebno v malih kmetijskih obratih. Premožnejši kmetovalci, ki so imeli več sredstev na razpolago, so lahko svoji živini več nudili in so tudi od nje več dobili. To se pravi: molzli so kravo pri gobcu.

Ni pa samo hrana to, kar povzroča večji doprinos živine. Važni so tudi hlevi in nega živine v obče. Dobro urejen hlev, zračen, čis: vpliva blagodejno na zdravje živine in naravno tudi na njen večji doprinos. Temni, nizki, slabo zračen in nečisti hlevi delujejo na živino v nasprotnem smislu. Pri nas prevlada, žalibog, še zadnja vrsta hlevov in to ne toliko zaradi zaostalosti naših živinorejcev kolikor zaradi pomanjkanja gmočnih sredstev. Imamo pridne in napredne kmetovalce, ki pa si zaradi težkih razmer ne morejo prirediti toliko, da bi si preuredili svoj hlev.

Slučno je z krmiljenjem. Izdatno krmiljenje živine zahteva dobro in obilno krmo. Naša kmetijska gospodarstva, ki jih vodijo br: načrta in so bila celo po krivih gospodarskih načrtih fašističnega režima, napačno usmerjena, ne nudijo pravilne in dovoljne krme za našo živinorejo.

Pri nas se premalo skrbi za pridelovanje krmnih rastlin in se preveč posveča pozornosti onim kulturam, katere bi prav za prav morale biti opuščene, ker ne doprinesejo toliko, kolikor doprinašajo tam, kjer so dani vsi pogoji za njih gojenje. Radi tega živinoreja ni mogla pri nas doseči one stopnje razvoja, kakor bi jo lahko. Naš kmet je preveč vsestransko zaposlen z različnimi panogami in se ne more posvetiti eni panogi kmetijstva (v tem slučaju živinoreji) in se v njo poglobiti. Vzroki so vedno isti: prezaposlenost in pomanjkanje gmočnih sredstev.

Živinoreja pri nas tudi ni bila organizirana. Razen nekaj vzajemnih zavarovalnic goveje živine in nekaj mlekar, nismo imeli nobene organizacije, ki bi skrbela za izboljšanje pasme, plemenjenje in zdravstveno zaščito. Vsak poedinec je bil prepričan samemu sebi in svoji umnosti. Poskušali niso, da bi uvedli umsko živinorejo in vplivali na ostale so imeli pičle uspehe kljub dobri volji in trudu.

Če hočemo smotrno izboljšati živinorejo in dvigniti njeno dobičkonosnost, moramo začeti z načrtno organizacijo živinoreje. To pa lahko dosežemo samo z živinorejskimi zadrugami.

Živinorejska zadruga ima cilj združiti vse živinorejce v nezlomljivo gospodarsko telo, ki bo res kos velikim nalogam obnove živinoreje in pridelave številnih surovin v industrijske svrhe.

Vse živinorejske organizacije morajo stremeti za tem, da se popravijo napake pri živinoreji. To bo pred vsem naloga živinorejskih zadrug. Pospeševalno delo obnove naše živinoreje bo imelo svoje težišče ravno v živinorejskih zadrugah. One bodo osnovne celice preko katerih se bo izvajal gospodarski načrt. Z zadrugami bodo pospeševalni organi imeli stik.

Pospeševanje in izboljšanje živine se bo vršilo v velikih enotah, kjer bodo lahko prišle do izraza vse umstvene pridobitve na polju moderne živinoreje. Podrobnejše delo izboljševanja in pospeševanja pri posameznih ali manjših organiziranih edinicah bo pa delo živinorejskih zadrug. Njim bodo na razpolago tudi strokovnjaki, ki jim bodo pomagali z nasveti.

Glavna živalska panoga, ki pride pri nas, v poštev, je govedo. Govedo se pri nas goji

najbližji potrošnik. Zaradi tega ima govevečinoma zaradi mleka. Trst je najboljši in doreja pri nas bodočnost. Področje Trsta do sedaj ni prineslo toliko mleka v Trst, kolikor bi bilo potrebno za potrebe mesta. Primanjkljaj se je moral uvažati iz oddaljenih krajev (pred vojno celo iz Italije), ki so našemu mleku delali konkurenco, radi preniske cene. Ta konkurenca je bila tudi povod, da so ljudje izgubljali veselje do živine. Konkurenca je pa bila mogoča radi tega, ker so v Italiji gojili naravno živinorejo v velikih kmetijskih obra-

O žveplanju in škropljenju trt

Škropljenje in žveplanje trte, v vinogradu tekom leta je tako važno, da je potrebno v tem predmetu podati našim kmetovalcem nekaj navodil in pojasnil. Potrebno je, da spoznamo bolezní trt, proti katerim se moramo vsako leto boriti, te so: plesen (oidum) in peronospora. Saj je o poznavanju teh bolezni in o pravilnem postopanju proti njim odvisen celoten vinski pridelek. Plesen povzroča majhna s prostim očesom nevidna glivica (Oidium Tucherii), ki potrebuje za svoj razvoj gorkoto in vlago. Plesen ne napada vse trte enako. Bolj so podvržene tej bolezni plemenite kakor navadne trte. Raje se širi po nižinskih in vlažnih predelih kakor po hribovitih in suhih krajih. Tudi zanemarjen in s plevelom obrasli vinograd je bolj podvržen tej bolezni kakor redno in pravilno obdelan.

Edino sredstvo za pobijanje te bolezni je — žveplo. Žveplo mora biti čisto in fino zdrobljeno (80% drobnosti). Nečisto žveplo ima v sebi škodljive snovi, a če ni dobro zmlet, se ga porabi dosti več. Če kmet pri nakupu žvepla pazi le na ceno istega, večkrat sam sebe ogoljufa.

Lansko leto so naši trtorejci zaradi pomanjkanja pravega žvepla žveplali s sivim surovim žveplom. Posledice so bile težke. Kdaj je pravi čas žveplanja?

Z žveplanjem ne smemo čakati, da se pojavi bolezen, temveč moramo začeti, čim so poganjki (madike) dosegli višino 10 cm. a po nekaterih vlažnih krajih, kjer so trte podvržene tej bolezni še poprej. Delovanje žvepla je odvisno od vremena. Deluje navadno 3—4 tedne. Če je vreme ugodno za razvoj plesni, moramo drugo žveplanje opraviti čez 2—3 tedne. Na ta način, se obvarujejo novi poganjki in cvetni grozdi.

V tretje se žvepla, ko trta cveti, ker so v tem času mlade grozdne jagode zelo podvržene napadu plesni. Četrto se žvepla eventuelno proti koncu leta. Vse je odvisno od kraja, lege vinograda in od vremenskih prilik.

V okrajih, kjer se že pri drugem žveplanju pojavl peronospora je priporočljivo dodati 100 kg žvepla 3 kg drobno zmlete modre galice.

Posebno pri prvem žveplanju moramo paziti, da se dobro požvepla (oprastijo) ne samo zeleni poganjki, nego tudi celoten trtni les. Žvepla se vedno v tistem vremenu, sicer bi veter raznesel žvepleni prah. Ne smemo žveplati v vlažnem vremenu (takoj po dežju). Tudi v hudi vročini ni priporočljivo žveplanje.

Druga nadloga, proti kateri se morajo boriti, vsako leto naši trtorejci je — peronospora. Peronospora, ali kakor jo imenujejo po nekaterih okrajih »strupena rosa«, je majhna glivica, ki najde najbolj ugodne pogoje za razvoj v vlažnem in toplém vremenu. A zaradi tega so najbolj podvrženi tej bolezni vinogradi v nižinskih legah, v bližini vode in gozdov. Tudi zanemarjeni s plevelom obrasli in nepravilno povezani in obrezani vinogradi, so bolj podvrženi tej bolezni. Plevel je obenem škodljiv, ker odvzame (črpa) iz zemlje hranilne snovi in vlago, ki bi v nasprotnem slučaju izkoristila trta sama. Omeniti je še, da med plevelom najdejo ugodno zaklonišče razni trtni škodljivci, ki ob pravem času napadejo in uničijo trto.

Nikdar ni dovolj opominov našemu kmetu, da pravočasno pred škropljenjem trte poveže, ker če te leže po zemlji, jih gotovo napade — bolezen.

Kako je s pripravo in uporabo modre galice?

Za pripravo 100 litrov raztopine, se povesi v posodo napolnjeno z 90 litrov vode vrečico z 12 kg galice. Istodčasno se v dru-

ti, katerim pa naši mali razkosani obrati niso bili kos.

Vojna vihra je imela tudi slabe posledice na razvoj govedoreje. Število goveda se je pri nas zmanjšalo za 30%. Slaba letina sena lansko leto je ta odstotek še povečala, ker so kmetovalci bili prisiljeni klati živino, ker niso imeli krme. Naloga živinorejskih zadrug bo tudi ta, da preskrbi za pridel živine.

Naravno, da se živinorejske zadruge ne bodo bavile samo z govedorejo, ampak tudi s prašičjerejo, konjerejo, ovčjerejo, perutninstvom, rejо koz in kuncev, čebelarstvom in ribarstvom.

Stanko Čok

Vprašanje: Kako gnojiti koruzi?

Odgovor: Koruza spada v skupino onih rastlin, ki potrebujejo največ hrane. To je razumljivo, ker koruza razvija veliko steblo in listje z obilnim pridelkom. Če hočemo doseči velik pridelek, moramo koruzi gnojiti predvsem s hlevskim gnojem. Od umetnih gnojil pridejo v poštev: Superfosfat 40 kg, 20 kg 40% kalijeve soli in 20 kg apnenega dušika na 1000 m² posejane površine. Ogromno škodo povzroča koruzi koruzni drotar, majhen rumenkasti črvček. Tega škodljivca uničujemo, če njivo pred setvijo razkužimo z apnenim dušikom (kalijev cijanamid). Apneni dušik razstrošimo na surovo brazdo. Njivo moramo po gnojenju z brano dobro premešati z zemljo: po enem tednu lahko sejemo koruzo.

Dr. F. J.

Kolonizacija Vojvodine

Po vsej Evropi slovi plodna vojvodinska zemlja. Ta zemlja je bila do pred kratkim last veleposestnikov, ki so se okoriščali na račun siromaških duinarjev in bajtarjev. Z agrarno reformo pa se začelja v Vojvodini novo življenje. Delitev zemlje napreduje zelo na glo in na splošno zadovoljstvo ljudstva.

Zelo važno vprašanje pa je kolonizacija Vojvodine, ki se mora v glavnem zaključiti še pred pričetkom pomladi. Od pravilne rešitve tega vprašanja bo v veliki meri odvisna uspešna rešitev pomladanske setve v Vojvodini. Naseljevanje v Vojvodini je nujno potrebno, zato da bo možno redno obdelovanje zemlje v krajih, kjer so bili prej naseljeni petokolonaši in izdajalec, ki so pred osvoboditvijo Vojvodine zapustili svoje domove.

Prevideno je, da bo v Vojvodini naseljenih okrog 45.000 družin partizanskih borcev in žrtve fašističnega terorja. Za lanske jeseni se je naselilo 10.000 družin. Do srede marca se mora zaključiti naselitev ostalih 26.000 družin. Iz Srbije bo naseljenih 6000 družin. Slovenci bodo naseljeni v petih vaseh.

TELESNA VZGOJA

Za naše žene...

Pred sezono tekov
ČREZ DRN IN STRN

Letošnja zima nam je prizanesla. Pomlad se nam bliža s svojimi lepimi dnevi. Naša telesnovzgojna društva in organizacije morajo misliti, da se nahajajo tik pred oficijsko otvoritvijo pomladanskih tekov črez drn in strn, ki so predhodna pripravila za telesnovzgojne nastope v letnih mesecih. 7. aprila bo otvorjena sportna sezona v Jugoslaviji s takozvanim «Pomladanskim tekom črez drn in strn», ki naj bo začetek bogatega programa, ki so si ga naidele vrhovne telesnovzgojne organizacije v Jugoslaviji v letošnjem letu. Ta dan hočejo pokazati cilji, ki so si ga naidele, da najbolj poudarijo telesnovzgojo na široko lei naj zavzame vse širše množice predvsem pa delavsko in kmetijsko mladino, kateri do slej ni bilo dano da bi se udeleževala na telesnokulturnem polju. Tudi pri nas naj bi se otvorila telesnovzgojna sezona oficijsko na dan 7. aprila. Pokazati moramo, da korakamo tudi na tem polju ravnoma rami z brati iz Jugoslavije, kamor težimo in spadamo in naše delo, moramo gledati, da se prilagodi njihovemu, čeprav prilike so, pri nas drugačne in nam ne dopuščajo še tistega razmaha, kakor bratom v svobodi. Zaradi tega ne smemo zamuditi te prilike in se dobro pripraviti za prve nastope. V eni poslednjih številkih našega lista smo opisali važnost in pomen tekov črez drn in strn, kakor tudi njihovo zdravstveno korist in ne bo odveč, ako si omenjeni članki naši čitatelji, ki se zanimajo za telesnovzgojo sedaj prečitajo.

Zagreb—Beograd 5:0. Preteklo nedeljo sta odigrali reprezentanci omenjenih mest nogometno tekmo, prvo po osvoboditvi, in Zagrebčani so to prvo srečanje visoko odločili v svojo korist. Beograjski igralci so bili navedeno pozdravljeni od 15.000 gledalcev, ki so prilekli na igrišče in ki so občinstvo

pozdravili z metanjem cvetja. To srečanje je bila manifestacija bratstva srbskih in hrvatskih sportnikov.

Uspeh jugoslovanskih smučarjev v Rumuniji. Kot smo poročali so se udeležili smučarskih tekem v Rumuniji tudi zastopniki Jugoslavije. V skupni oceni so jugoslovanski tekmovalci zasedli prva mesta in dokazali, da so najboljši smučarji na Balkanu. Tekem so se udeležili tudi tekmovalci iz Bolgarije in Madžarske.

Sovjetski tekmovalci zmagovalci v Parizu. Tradicionalnega teka črez drn in strn, katerega prireja vsako leto pariski list «Humaniteas» so se udeležili tudi številni sovjetski tekmovalci in tekmovalke. Čeprav je bil kot posameznik prvi Francos je kot moštvo zmagovalo sovjetsko zastopstvo tako v moških, kakor tudi v ženskih disciplinah. Tekmovalci so bili na progi dolgi 10.000 m. Ženske so na tekmovalce na progi 750 m dolgi. Moškega tekmovalca se je udeležilo 4000 tekmovalcev, ženskega pa 1000 tekmovalk. Darilo «Humaniteas» so petič zaporedoma osvojili zastopniki SSSR.

Turnir «P. Coverlizza» v polnem razmahu. V nedeljo se je nadaljevalo tekmovalstvo za turnir «P. Coverlizza» Polagoma se moštva vzporejajo v tablico. Tako openska Prosveta od nedelje do nedelje žanje uspehe in do danes še ni doživela poraza v tem turnirju. V nedeljo je bil zrtov uspešne igre krožek Karčič, ki je moral tesno klaviti 2:1. Moštvo Ivošnice Gaslini je moralo tudi napeti svoje moči, da je premagalo Rojan s 2:1. Prosečani Primorja so bolj lahko odpravili moštvo Pisoni s 5:1. Zares je šlo med Skedenjci in Nabrečinci. Sedem golov je padlo v tej tekmi, katere so tesno s rezultatom 4:3 odločili igralci Servolane v korist. Montebello je odvrnila Kolonkovec z rezultatom 2:0 medtem ko je Rinaldi prisilil moštvo tovarne strojev na delitev točk 1:1.

Kako se obvarujemo nalezljivih
črevesnih bolezni

Grizo imenujemo bolezen nečistote. Njeno širjenje je v tesni zvezi s splošnimi zdravstvenimi prilikami kraja, z osebno higijeno, s higijeno hiše ter okolice in s socialno ekonomskimi razmerami prebivalstva sploh. Zato najdemo največ črevesnih obolenj med revnimi sloji in skupinami ljudi, ki žive pod tesno streho in v neugodnih higijenskih razmerah. Prav tako predstavlja vsaka povojna doba ugodne pogoje za razvoj tovrstnih bolezni, posebno koncem poletja in v začetku jeseni. Razne črevesne motnje in infekcije so ravno v tej dobi zelo pogoste; zdi se, kot da pripravljajo pot težjim črevesnim okuženjem, kot so tifus in griza. Topli letni čas pospešuje razvoj klice v zunanjem svetu, dalje se v tem času spremeni naš običajni red glede hrane in pijače. Uživamo mnogo sadja, zelenjave in hladne pijače, skratka, je nebroj prilik, da si pokvarimo prebavo in s tem na široko odpremo vrata kužnim klicam.

Povzročitelji grize so neskončno majhni živi organizmi-bacili, ki pridejo skozi usta v človekov želodec. Nočno posodo moramo vselej umiti in razkužiti najboljše z vročim lugom, nato pa zopet napolniti do četrtine z razkuževalno raztopino, za nadaljnjo uporabo. Umazano bolnikovo in posteljno perilo moramo pred pranjem namočiti 3 ure v razkuževalni vodi. Vse jedilno orodje in posoda naj bo vsaj eno uro namočeno v 3% raztopini vroče vode, nato ga umijemo.

Ako več ljudi uporablja isto stranišče, morajo zelo paziti, da ga ne okužijo in ne onesnažijo. Pred izvršeno potrebo in po njej si moramo dobro umiti roke z vodo in milom, nato pa e z razkuževalno raztopino.

Tudi potem, ko je bolnik že ozdravel, moramo njegovo sobo in vse predmete, ki so prišli z njim v dotiko, temeljito razkužiti, oziroma obrisati z razkuževalno raztopino, ali pa na soncu uničiti bolezenske klice.

V vsakdanjem življenju se pogosto prenaša griza tudi potom živil, kot so sadje, zelenjava, mleko, krompir, ki so okužena z dizenteričnimi bacili. Zlasti sadje je zelo nevarno. Zato ga moramo vedno dobro umiti predno ga jemo. Kako potrebno je pranje sadja, nam pokaže že pogled v vodo, v kateri smo sadje oprali — neštete bakterije in nesnaga je v njej. Zlasti otrokom moramo resno dopovedati, naj ne jedo sadja, ki ni umito. Pomislimo, skozi koliko rok gre sadje, predno pride do nas! Pa tudi sadje, ki ga sami utrhamo, je onesnaženo od muh in drugega mrčesa, ali pa vsaj prasnino. Lupiti sadja ni priporočljivo, ker vse-

buje koža več redilnih snovi, kot pa meso samo, (zlasti vitaminov) poleg tega pa pospešuje črevesno delovanje.

Tudi pitna voda more biti izvor infekcije z dizenteričnimi bacili, zlasti v krajih, kjer je preskrba s pitno vodo slaba in ni urejena odvodna kanalizacija. Zato pijemo v slučaju, da je voda okužena, izključno samo prekuhamo vodo.

Nadaljno nevarnost prenašanja črevesnih obolenj predstavljajo muhe, ki prenašajo v gostih dlačicah svojega telesa kužne klice in največ nesnaga na človeško hrano in jo okužijo. Nevarnosti, ki jo prenaša muha, se obvarujemo na ta način, da vsa živila pred njo zapiramo. Vse, na kar muha rada seda, naj bo pokrito, predvsem kruh in sladkor. Okna kuhinj in jedilnih shramb morajo imeti mesto šip drobno pleteno mrežo, da muhe ne morejo noter, zrak pa je vseeno svež. V bolniški sobi moramo posebno skrbno uničevati muhe. Ako na oknih ni drobno pletenih kovinskih mrež, si pomagamo z gazo. Če pa pridejo muhe kljub temu v sobo, jih uničimo potem raznih muholovcev in podobnih pripomočkov. Stvari, ki so jih muhe onesnažile, je treba nesnaga očistiti, predno jih nesemo v usta, pa naj si bo to jed ali otroška igračka. Najbolje je, da jed še enkrat dobro prevremo, ker je to zanesljivo sredstvo, da uničimo bolezenske bakterije, ki jih je muha morda pustila v jedi. Če pade muha v mleko ali juho, je treba da ta še enkrat zavre. Najbolj učinkovito sredstvo v boju proti muham pa je, da jih zatiramo s tem, da jim ne pustimo nikjer niti najmanjše trohice hrane, ampak strogo pazimo na snago. Jedilno posodo pomijemo takoj, jedilna miza mora biti vedno čista, vsa jedila muham nedostopna, kot smo že omenili prej, umazane čunje in brisače naj bodo spravljene v predalu, stanovanjska in osebna snaga mora biti na visku! Drugo učinkovito sredstvo je lepljiv papir, ki ga obesimo v sredo prostora, ali pa ga položimo na mizo, oz. na omaro. Dobro se tudi posode z milnato vodo, v katere muha pride, ven pa ne more! Vseh teh in podobnih sredstev se moramo v polni meri posluževati, če se hočemo rešiti muh, z njimi vred pa nalezljivih črevesnih obolenj.

Iz vsega navedenega je razvidno, da je glavna ohramba tako proti grizi, kot tudi drugim črevesnim okuženjem, predvsem snaga.

V prihodnji številki bomo otvorili rubriko za vprašanja in odgovore tudi za gospodinjke.

Kaj mora vedeti vsaka gospodinja

Ni vseeno kdaj in koliko solimo pojedine vrste mesa in zelenjave. Jetra, telečja kakor tudi svinjska, osolimo šele potem ko so že sprazena oziroma dušena, sicer so trda. Razno meso, ki ga nameravamo pečiti ali pariti, smemo nasoliti kvečjemu pol ure prej; meso, ki leži več ur nasoljeno, izviece namreč mnogo redilnih snovi, vsled česar meso mnogo izgubi na okusu in je težje prebavljivo. Perutnino, piščance, purane, race, goske lahko nasolimo že več ur prej, toda, samo znotraj. Ako storimo tako, se meso lepo zmešča. Zunanjo stran perutnine nasolimo šele četrtr — pred peko. Mlado prase — odojka — nasolimo samo znotraj, nikakor pa ne od zunaj, ker se sicer pri peki napravijo mehurji na mladi koži.

Sočivje: fižol, grah, lečo, solimo, ko je napol kuhano, ker sol zadržuje zmeščanje. Večino morskih rib, ki jih pečemo na olju, posolimo, ko so pečene, in sicer takoj, ko jih vzamemo z mrežice ali pekača.

Zelene solate solimo zmerno, ker solata sama na sebi vsebuje rudninske soli. Solimo najboljše tako, da sol zmešamo s kisom in oljem, kjer naj se sol popolnoma raztopi, potem vlijemo na solato.

Kolače in pecivo, ki ni zelo oslajeno, tudi nekoliko osolimo, sicer ni okusno. Sol razmešamo v mleku ali smetani.

Jedi, ki se dolgo kuhajo, treba manj soliti od tistih, ki so hitro mehke. Telečina, janjina, svinjina, in ribe so bolj sladkaste ga okusa, zato potrebujejo več soli kakor n. pr. govedina in divjačina. Mastno meso zahteva več soli kakor pusto, staro več kot mlado in ribe več kot meso štrinožcev in perutnine.

Na 2-3 litre juhe damo pičlo žlico soli, na 1/2 kg telečje pečenke pičle pol žlice soli. Na 1 kg svinjske pečenke dobre pol žlice, za 2 piščanca pičlo žlico soli.

Za kuhane spargljeve, omake, strukljeve, se računa na liter vode zvrhana kavina žlička soli. — Zelenjava, zlasti solata, kakor že omenjeno dobiva za iz zemlje in zraka sol, zato zadošča za vse zelenjave manj soli kakor za isto količino drugih živil.

Iz zdravstvenih ozirov velja gospodinjstvom v splošnem pravilo: Ne solite preveč! Sol ni tako zdrava kot so v

Kako se rastline hranijo

Z najpomembnejšimi koreninami, tako imenovanimi vlasastimi (kapilarnimi) cevčicami, vsrka rastlina iz zemlje vodo in rastlini nujno potrebne hranilne snovi: dušik, fosfor, kalij in apno. V vodi raztopljene, po tujeje omenjene snovi skozi korenine in deblo proti vejam po teh pa naravnost v listje. Na listju dobro razvile žilice so poslednja razširitev cevčic, katere dovajajo hranilne snovi in vodo iz zemlje v listje. Vsako živo bitje potrebuje zrak, oziroma njegov kisik. Mi vsi dobro vemo, da je glavni sestav vseh rastlin voda in oglje. (Saj se iz debel raznih dreves prideluje oglje!) Od kod dobiva rastlina snov, iz katere nastaja oglje? Rastlina vsrka v obnem s kisikom iz zraka tudi takomenovani ogljikov dvokis. To je tisti strupeni plin, katerega izdihavajo živali in ki je nastal že kot tvorba pri presnavljanju krvi v pljučih. Rastline vdihavajo ogljikov dvokis iz zraka z majhnimi človeškim očem nevidnimi odprtini, katerih je na tisoče na vsakem listu. Ta usteca se neprestano odpirajo in zapirajo. Z usteci torej rastlina vsrka iz zraka ogljikov dvokis, a istočasno izdihava vodeno paro. O tem da rastline izdihavajo po listju vodo, se vsak lahko prepriča, ako pokrije s stekleno posodo katerokoli rastlino. Na notranji steni posode se bodo v kratkem času nabrale kapljice vode. S tem, da rastline vsrkavajo človeku tako škodljivi ogljikov dvokis, čistijo zrak za človeško dihanje. Zato se v gozdu tako lahko diha in zato se po vseh mestih polaga važnost na javne vrtove. Prekomerno vodo, katero izločuje človeški organizem po pljučih, potu in seči — izločujejo rastline po majhnih ustecih na listju. Iz tega, kar smo navedli sledi, da so v drevesnem listu organi, ki odgovarjajo ustom in pljučem pri živalih. Tudi rastlinske korenine potrebujejo za rast zrak. V močvirnatih zemljah, kjer voda onemogoča dostop zraka do korenin, rastline ne uspevajo.

Sta pa še dva važna faktorja, brez katerih rastline ne morejo živeti, to sta svetloba in toplota. Pravo hrepenenje po svetlobi je najbolj vidno pri rastlinah, ki rastejo v temi. Krompir n. pr. požene klice proti odprti, odkoder prihaja svetloba. Sadno drevje ne da nikdar zaželenega uspeha ali dobička, če je pregosto nasajeno. Pomanjkanje toplote pa zaustavi pozni rast vsemu rastlinstvu.

Rastlinam so za življenje torej nujno potrebni: zrak, voda, toplota in svetloba ter glavne hranilne snovi, kakor dušik, kisik, fosfor, kalij, apno in ogljikov dvokis. Kako pa rastline vse te snovi presnavljajo?

Pri pretvorbi omenjenih snovi v škrob, olje, sladkor itd. je najpomembnejše listno zelenilo. Vsak list ima namreč posebno stanišče, sestavljeno iz drobnih, s prostim očesom nevidnih zelenih zrnc, katero imenujemo klorofil. Ta ima čudovito lastnost, da pretvarja pod vplivom sončne svetlobe v listju omenjene snovi v škrob (moko). Ponoči — ko ni svetlobe — se škrob v listju topi in odhaja po posebnih cevčicah na določeno mesto, kjer ostane kot rezervna hrana (seme, sadeži) ali pa služi za tvorbo novih rastlinskih organov (listje, veje, korenine).

Rastline, ki nimajo listnega zelenila, na primer gobe, rasejo dobro tudi v temi, ker nimajo lastnosti presnavljanja, t. j. hranijo se na račun prebavljene hrane drugih rastlin. Tako smo prišli do nove ugotovitve, da ne najdemo v listju samo ust in pljuč, nego tudi želodec in srce rastline. Kot pri človeku v srcu, tako se pri rastlinah v listju koncentrirajo sokovi, tako imenovani lina, »rastlinska kri«, odkoder odhaja preko posebnih cevčic, krvnih žil, v razne organe rastline, tako kakor odhaja iz srca kri na vse strani po človeškem telesu. Da je to res, se lahko prepričamo, če odrežemo spomladni n. pr. vejico trte ali drugega sadnega drevja: »Trta solze«, pravijo naši kmetje; in ta sok ni nič drugega, kakor lina, ki se pretaka navzgor do listja ali pa v listju predelana hrana, ki gre kamor je potrebno.

Voda, in v njej raztopljene rudninske snovi (snovi, ki ostanejo v pepelu, ko rastlina popolnoma zgore), odhajajo iz zemlje do listja po posebnih cevčicah, ki so pod drevesno skorjo v lesnem delu rastline, obdelana hrana pa se pretaka iz listja v že omenjene dele rastlinskega organizma po cevčicah, katere dobimo v tako imenovanem listju med drevesno skorjo in lesom.

Da voda in v njej raztopljene rudninske snovi prihajajo po cevčicah, ki so v lesnem delu rastline, do listja, lahko dokažemo tako, da izrežemo v obliki prstana, na katero koli drevo en del drevesne skorje vse do lesa. Listje ne bo zaradi tega ovenelo. Narobe pa, če izrežemo nekaj cm. lesa, listje takoj ovene. Zakaj? Zato ker smo z odstranitvijo zunanega dela lesa uničili cevčice, ki dovajajo vodo in že omenjene hranilne snovi iz zemlje v listje. Listje ne dobi hrane in rastlina usahne.

Tudi z raznimi barvami, ki jih lahko korenine vsrkavajo lahko dokažemo našo trditev, ker ostane pobarvana le zunanja stran lesa in nikdar ne liče ali skorja. Če izrežemo v obliki prstana na drevesu vse

do lesa drevesno skorjo in liče, opazimo že čez nekaj dni, da se na gornji strani zareže napravi nabrekli. Zakaj? Zato ker smo prerežali cevčice liče, ki odvajajo hrano z listja navzdol proti korenini, kar povzroči zastoj hrane in omenjeno nabrekli. Korenine ostanejo na ta način brez hrane, ne morejo se pravilno razviti in rastlina se v kratkem posuši.

Omenil sem vse snovi, ki so rastlini nujno potrebne za normalen razvoj in če gledamo stvar s kmetijskega produktivnega gledišča, za normalen pridelek.

Ogljikovega dvokisa je v zraku dovolj za vsak največji pridelek: svetlobe in toplote imamo pri nas tudi dovolj, primanjkuje pa vedno drugih hranilnih snovi in to v prvi vrsti vode, potem dušika in fosforja. S pravilnim gnojenjem lahko pomagamo rastlinam kar se tiče poslednjih snovi, ali bolj težavno je z vodo.

Vsaka rastlina vsrka hranilne snovi v nekem stalnem razmerju glede na njene lastne potrebe in ne na večjo ali manjšo količino tiste snovi, ki v zemlji prevladuje. Če se nahaja na primer v zemlji kalija, fosforja, vode in drugih snovi, rečimo za 20 q pridelka a dušika le za 15 q pridelka, bo pridelal kmet le 15 q. Za povzdigo pridelka iz 15 na 20 q moramo zemljo pognojiti z odgovarjajočo količino dušičnega gnojila. Iz tega primera je razvidno, da je pridelek zemlje — to je razvoj rastline — odvisen le od snovi, ki so v zemlji v najmanjši količini. (»Zakon minimuma«.) S poskusnimi njičami lahko že v enem letu zvedo, katere snovi v zemlji največ primanjkuje in se po tem lahko ravnamo. Rastline ne vsrkavajo le tisti dušik, ki smo

ga dodali zemlji v obliki raznih umetnih gnojil ali v obliki hlevskega gnoja. Ogromna količina dušika se nahaja v zraku (saj je 1/4 nevidnega atmosferskega plina sestavljeno iz dušika), teh zalog pa so deležne le nekatere rastlinske družine, n. pr. stročnice (fižol, grah, detelja, lucerna).

Na kakšen način izkoriščajo te rastline dušik iz zraka? Znano je, da nekatere rastline nosijo na koreninah posebno vrsto grozdičastih podobnih gomoljev, za katere se je mislilo v začetku, da so bolezenske narave, t. j. da so nastale vsled poškodb ali uveda raznih živali. Pozneje se je dokazalo, da so to gnezdeca, v katerih prebivajo drobna, prostemu očesu nevidna bitja. Te bakterije pa čudežen način vsrkavajo iz zraka dušik in ga na poseben način presnavljajo, tako da ga potem lahko rastline izkoriščajo. Zanimivo pa je, da te bakterije najdemo le pri omenjenih rastlinah ugodne pogoje za razvoj. Dobivajo namreč od rastline vodo in druge hranilne snovi potrebne za svoj razvoj, v zameno na dobavljajo rastlinam večjo količino dušika.

Tukaj imamo enega od več slučajev vzajemne pomoči (simbioze) v rastlinstvu. Dokazano je, da pridelujejo omenjene bakterije več dušika kakor je potreben stročnicam samim. Na ta način ostane v zemlji, kjer se gojijo stročnice, večja količina neizkoriščenega dušika, ki pride prav sledeči rastlini, n. pr. krompirju ali žitaricam.

Zaradi boljšega izkoriščanja ne samo po kulturi stročnic v zemlji preostalega dušika, nego na splošno vse rastlinske hrane, ki se nahaja v zemlji, moramo s posevi kolobariti, t. j. menjavati vsako leto kulturne rastline. Pri tem moramo paziti da rastlinam, ki močno izčrpajo zemljo, sledijo rastline, ki zemljo izboljšajo in to so v prvi vrsti stročnice (detelja, lucerna, grah in fižol).

Dr. Fran Juršič

Robert Fulton, izumitelj podmornice

umrl dne 22. II. 1815. v New Yorku
Robert Fulton se je rodil 14. novembra 1767 na neki kmetiji v Little-Britain v Zedinjenih državah. S 17. letom je odšel v Filadelfijo, kjer je vstopil v službo pri nekem zlatarju in ko je imel 21 let, je bil že posestnik. Potem se je podal v London, kjer se je posvetil slikarstvu. Njegov praktični duh ga je vlekel v inženirsko stroko. Posvetil se je študiranju mehanike in napravil mnoge koristne iznajdbe: mehanizem za stroje za izkopavanje zemlje, za vretena za platno, za pletenje vrvi, za rečne zatvornice.

Prve polkuse je napravil v Franciji, v Brestovskem pristanišču, z neko podmorsko torpedovko-zažigalko. Toda čeprav je bil glavni Napoleonov problem premagati angleško mornarico, se niso njegovi inženirski čisto nič zanimali za Fultonovo podmornico, ne za njegove prve polkusne vožnje, ki jih je napravil na reki Seni leta 1803.

Ti polkusi pa so vzbudili pozornost ameriškega ministra Roberta Livingstona, pobudnika paroplovne družbe na reki Hudson. Fulton se je torej vrnil v Ameriko, da bi uresničil svojo veliko idejo; in uspelo mu je, kar je drugim spodletelo. Skeptiki so imenovali njegovo ladjo: »Fultonova blaznost«.

17. avgusta 1807 je njegova »Klermont« napravila s strojem, ki je bil izdelan v Angliji, svojo prvo poskusno vožnjo iz New Yorka do Albany-a. Napravila je po reki navzgor 150 milj v 30 urah. Leta 1815. je Fulton zgradil za Zedinjene države prvi vojaški parnik. Prevelik napor nju je spodbudil zdravje. Ker se ni dal podkupovati, ni bil nikdar bogat.

Kaj je RADAR?

Naprava za ugotavljanje položaja letal, največje tajno orožje v tej vojni.

Radar je prav za prav radio, ki uničuje sovražnika tudi v mraku in ga najde celo v megli, v oblakih.

Eno izmed načel, na katerih je zgrajena radarska naprava, je odmev.

Radarska postaja oddaja kratke radijske valove, ki se gibljejo s hitrostjo svetlobe na kilometre v vseh smereh. Toda v nasprotju s svetlobnimi žarki radarskih valov ne ovirajo ne megla, dim, dež in niti sneg; ne morejo pa ti valovi skozi vodo. Kadar zdenejo radarski valovi ob ladjo ali ob letalo, se